

Seleucia

Sayı VI -2016

Olba Kazısı Serisi

Seleucia VI

Olba Kazısı Serisi

Olba Kazısı Serisi
Seleucia VI

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayımına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Salim Aydın
Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbay
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sedef Çokay-Kepece
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünal
Doç. Dr. Mehmet Fatih Yavuz
Yrd. Doç. Dr. Figen Çevirici-Coşkun
Yrd. Doç. Dr. Merih Ereke
Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan
Yrd. Doç. Dr. Fikret Özbay
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat Özgen
Yrd. Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VI
Sayı: 6

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Okt. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Altan Basım San ve Tic. Ltd. Şti.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sitesi No: 222
Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 11968

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 12/A
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 6 | Mayıs 2016

The Question of Romanization – To Be or not To Be (Roman): An Introductory Study

Romalılaşma Sorunu - (Roma) Olmak ya da Olmamak: Bir Ön Değerlendirme

Fikret K. Yegül

11

Olba'da Kremasyon

Cremation Burials in Olba

Tuna Akçay

21

Yelten Asklepiosu

Asclepius of Yelten

Ünal Demirer - Ahmet Yaraş

45

Olba 2015 Kazılarında Yeni Bir Buluntu:

Roma Mozaïği

A New Discovery from Olba Excavations: The Roman Mosaic

Emel Erten

61

Edirne Müzesi'nden Figürlü Madalyona

Sahip Cam Kulp

Glass Handle with Figured Medallion from

Edirne Museum

Emre Taştemiş

93

Olba: Tapınak Devletinden Şehir

Devletine

Olba; From Priest State to City State

Mustafa H. Sayar

107

Olba'da Yahudi Varlığının Kanıtı: Menorah

Kabartmalı Sunak

Evidence of Jewish Presence in Olba: Altar with

Carved Menorah

Murat Özyıldırım

119

Olba Kazısında Ele Geçen Erken Bizans Dönemine Ait Bir Tılsım

An Amulet of Early Byzantine Period from Olba Excavations

Gülgün Köroğlu

137

Kuva-yi Milliye Müzesi'nde Yer Alan

Artuklu Beyliği'ne Ait Figür Tasvirli

Sikkeler

Figural Coins of the Artuqids from Kuva-yi

Milliye Museum/Balıkesir

Ceren Ünal - Betül Teoman

161

Olba Manastırı 2015 Yılı Kazıları

ve Kuzey Kilisesi'ndeki Çalışmaların

Değerlendirilmesi

2015 Excavations at Olba Monastery and

the Evaluation of the Fieldwork at the North Church

Murat Özyıldırım

181

Olba Manastırı'nda İşlik Kazısı ve

Sonuçların Değerlendirilmesi

The Excavations at the Workshop in Olba

Monastery and its Results

Yavuz Yeğin

203

Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates

Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön

Değerlendirmeler

Kurul Castle (Ordu) Preliminary Assessment on

the Mithridates VI Period Settlement

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay

221

Klazomenai Buluntusu Pişmiş Toprak

“Oturan Kadın” Figürinlerine İlişkin

Düşünceler

Considerations on the “Seated Woman” Terracotta

Figurines from Klazomenai

Aslıhan Özbay

249

Doğu Dağlık Cilicia Mezarları, Olba'dan
Yeni Mezar Tipleri ve Terminoloji
Önerileri
*Tombs in Eastern Rough Cilicia, New Burial
Types from Olba and Suggestions of Terminology*
Tuna Akçay - Burak Erdem
261

Ziyaret Tepe Kalesi ve Nekropolisi'nden
Küçük Arkeolojik Buluntular
*Small Archaeological Finds from Ziyaret Tepe
Castle and Necropolis*
Akın Bingöl
287

Kars-Anı'de Tespit Edilen Savunma
Sistemleri Üzerine Öneriler
*Suggestions on Defense Systems Identified in
Anı, Kars*
Ayhan Yardımcıel
301

Cıngırt Kayası Erken Bizans Dönemi Cam
Buluntuları
*Early Byzantine Glass Findings from Cıngırt
Kayası*
Ayşe Fatma Erol - Deniz Tamer
319

Mersin Deniz Müzesi'nden Osmanlı
Çeşmesine Ait Taş Tekne
*Ottoman Stone Basin from the Naval Museum
of Mersin*
Candan Ülkü
361

Mersin Olba Antik Kenti - Zooarkeoloji
Çalışmaları
Zooarchaeological Research in Mersin Olba
Okşan Başoğlu
381

Olba Tuğla Örneği: Arkeolojik ve
Arkeometrik Yaklaşım
*Olba Brick Samples: Archaeological and
Archaeometric Approaches*
Murat Özyıldırım - Ali Akın Akyol
395

Olba Kazısı Seramik Buluntuları
Arkeometrik Analizleri
*Archaeometric Analysis of Ceramic Finds from
Olba Excavations*
Ali Akın Akyol - Mahmut Aydın
413

Kitap Tanıtımı Book Review

İnanca Yolculuk Mersin
Ahmet Emirhan Bulut
433

Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En
Eski Kültürleri
Yavuz Yeğin
439

Geçmişten Günümüze Bir Geçit Zeugma
Emel Erten
443

Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri
Murat Özyıldırım
447

Milas Yazıtları Rehberi
Hüseyin Üreten
451

PRAEFATIO

Seleucia dergisinin altıncı sayısını (2016) sizlere sunmaktan gurur duyuyoruz. Her geçen gün dergimize gösterilen ilginin artışından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Olba kazılarını 2015 dönemi çalışmaları bizim için heyecanlı geçti. Sezonun ödülü hiç beklemediğimiz bir yerde ve hiç beklemediğimiz bir anda ortaya çıktı. Bu, manastır kazıları sırasında açığa çıkartılan ve daha erken tarihli bir Roma yapısına ait olan Roma mozağıydı. Önce genç bir hanım görünümüyle Tryphe (lüksün personifikasyonu), sonra genç adam Bios (yaşamın personifikasyonu), son olarak da ilk banyoyu temsil eden bir diğer genç hanım görüldü. Onları biri lir, ikincisi çifte aulos çalan, üçüncüsü de kavalıklarda köpeğiyle koşan eroslar izlediler. Bu mozaik taban Olba'da Severuslar Dönemi'nde yaşanan lüks yaşamı yansıtmaktaydı.

Mozaik taban ile ilgili olarak yapılan değerlendirme ile birlikte Olba kazılarında elde edilen yeni bulguların yer aldığı çalışmalar ve diğer birçok değerli makale bu sayıda yer almaktadır. Meslektaşlarımıza çalışmalarını bizimle paylaşmaktan çekinmedikleri için şükran borçluyuz. Ayrıca, Homer Kitabevi'nin sahibi Ayşen Boylu'ya ve *Seleucia*'yı yayına hazırlayan Sinan Turan'a da teşekkürlerimizi sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

We are proud to present the sixth issue (2016) of *Seleucia* and wish to express our gratitude for the growing interest to our journal.

The 2015 season of Olba excavations was an exciting one. We were awarded with a spectacular find at a very unexpected location and at a very unexpected moment. That was a Roman mosaic pavement belonging to an earlier Roman building discovered during the excavations at the monastery. First appeared Tryphe (as a young lady, personification of luxury), later Bios (as a young man, personification of life) came along. The third figure was the personification of the "first bath" represented by another young lady. They all were followed by erotes, one with a lyre, the other playing double aulos, third running with a dog. The mosaic pavement was a reflection of sumptuous life at Olba during the reign of Severans.

The evaluation of the mosaic pavement along with other recent discoveries from Olba excavations as well as many valuable studies on various topics will be presented in this issue. We appreciate our colleagues for not hesitating to share their works with us. Finally, Ayşen Boylu, owner of Homer Books and Sinan Turan who prepared *Seleucia* for publication deserve special thanks from us.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Emel Erten

Okt. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. *Seleucia*, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayınlır.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto, baş harfleri büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. *Seleucia* features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the name of the article, should be of size 9 points and the minimum word count is 200 words. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows:
Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given.

Olba Kazısında Ele Geçen Erken Bizans Dönemine Ait Bir Tılsım

Gülgün Koroğlu

Öz

Geç Roma ve Erken Bizans döneminde şeytanın her türlü kötülüğe ve hastalığa sebep olduğu inanılmıştır. Bu kötü etkilerden kurtulmak ve korunmak için çeşitli önlemlere başvurulmuştur. Hıristiyanlığın en önemli simgesi olan haç gibi koruyucuların yanında din dışı görülen tılsım ve büyüden de yardım beklenmiştir. Bu çalışma kapsamında 2015 yılı Olba kazısında bulunan Erken Bizans dönemine ait (5-7. yy) bronz tılsımın bir yüzünde Kutsal Binici, diğer yüzde Kemgöz betimlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Geç Roma, Erken Bizans dönemi, haç, nazar, tılsım.

An Amulet of Early Byzantine Period From Olba Excavation

Abstract

During the late Roman and Byzantine period, it was believed that the devil was the reason for all the evil and the sickness. In order to get rid of the bad effects and to be protected some precautions were taken. Besides using some objects which are related to Christianity such as cross, it was also common to use amulets. The amulet which was found in the Olba excavation in 2015 belongs to Early Byzantine Period (5th-7th centuries). The Holy Rider was portrayed on the front side of that amulet and on the back the Evil Eye was portrayed.

* Prof. Dr. Gülgün Koroğlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Bomonti Yerleşkesi, Şişli, İstanbul. E – posta: gulgun.koroglu.27@hotmail.com. Olba kazısı buluntusu tılsımı çalışmama izin veren Olba kazısı başkanı Prof. Dr. Emel Erten'e ve Olba kazı başkan yardımcısı Okutman Murat Özyıldırım'a (MA) yardımlarından dolayı içtenlikle teşekkür ederim.

Keywords: Early Byzantine Period, cross, Holy Rider, evil eye, amulet.

Orta ağ'da yaşamış insanların oldukça dindar ve muhafazakâr bir yaşam sürdürdüklerini tarihi kaynakların yanı sıra arkeolojik çalışmalarda elde edilen verilerde göstermektedir. Geç Roma-Erken Bizans döneminde yaşamış olan Hıristiyanlar dini inançlarının öğretileri ışığında sıkıntı, aşırı tutku¹, bela ve hastalık gibi her türlü kötülüğün kaynağı olarak bildikleri şeytan ve diğer kötü ruhların zarar veren etkilerinden kendilerini, yakınlarını, hayvanlarını, mekân ve eşyalarını korumak, bolluk ve bereketi arttırmak için dinin öngördüğü '*dua, tütsü, adak, kutsal resim ve kalıntıları barındıran yerleri ziyaret etme gibi*' uygulamaların yanı sıra din dışı/batıl (*deisidaimonia*) kabul edilen '*tlsim ve büyü gibi*' daha eski ve yerel inançlardan gelen uygulamaları da bazen tek bazen de birbirine ekleyip karıştırarak kullanmıřlardır². şeytanın yarattığı yıkıcı etkilerin; sadece küçük ya da büyük yaştaki insanları ve hayvanları hastalıktan, sonu ölümü kadar giden felaketselere srkleyebildiği, binaların yıkılmasına, bitki ve diğer ürünlerin yok olmasına da sebep olabileceğine inanılmıştır. Geç Antik ağ'da şeytan ve kötü ruhlara karşı duyulan korku, inanç kalıpları arasında en belirleyici olanlardan biriydi. Hastalıkların şeytani sebeplerden olduğu düşüncesi toplumda genel kabul görmekle birlikte Tanrı'nın günahkâr davranışları hastalık yoluyla cezalandırdığı, hastalığı Tanrı'ya isyan etmeden tıpkı "*Eyp'n Kutsal Kitap'ta anlatılan ibret verici örnek hikâyesinde olduğu gibi*" sabırla kabullenmenin büyük bir erdem ve fazilet olduğu yolunda bir anlayış da vardı³.

şeytan insanoğlunun zaaflarını simgeleyen çeşitli vaatler ile İsa'yı bile baştan çıkmaya çalışmıştı (*temptation*) (Lev. 1). şeytanın kutsal kişilerin yanı sıra diğer inançlı insanların da doğru yoldan sapması için farklı görünümlere girebildiğine inanılmıştır. Doğu Hıristiyan tasvir sanatında şeytan ve çok sayıda olduğu kaynaklarda belirtilen kötü ruhlar (diğer şeytanlar veya cinler) gri-siyah duman veya kahverengi gibi karanlık renklerde, insanlardan daha küçük boyutlu tasvir edilmiştir. Başlarının st kısmında keçi gibi küçük boynuzları ya da geriye doğru kalkmış saçları? olduğu grlr. Arka taraflarında küçük bir kuyruk, ayaklarında da tıpkı Yunan mitolojisindeki haberci tanrı Perseus gibi

1 Kotsopoulos 2005, 181-182.

2 Russell 1999, 25; Mango 1998, 151-153, 159-161.

3 Pitarakis 2015, 44-45.

kanatlı botları vardır⁴. Bizans'taki şeytan tasvirleri Avrupa'daki Orta Çağ ve sonrasındaki dönemlerde olduğu kadar korkutucu çeşitliliğe sahip değildir. Geç Roma-Erken Bizans dönemi kabartma ve tılsımları üzerinde ise sıkça tasviri bulunan diğer önemli şeytan/kötü ruh ise uzun saçlı bir kadın olarak yerde kutsal binicinin atının toynakları ya da baş melek Mikail'in ayakları altında belden yukarısı kadın, alt kısmı dört ayaklı kedigillerden bir hayvan ya da çoğu zaman da sürüngen şeklinde mağlup halde gösterilir (Lev. 2). *Gyllou*, *Obyzouth*, *Lilith*⁵ ya da *Alabasdría* adındaki bu dişi şeytanın kendisi çocuk sahibi olamadığı için yeni doğum yapmış kadın ve bebekleri öldürmek için çabaladığına inanılmıştır⁶. Şeytanın en yaygın görünümünden birini de yılan, ejder ve daha az olmakla birlikte aslan şeklinde betimlendiği tasvirler oluşturur⁷.

Geç Antik ve Orta Çağ tılsım ve büyü dünyasının merkezinde Eski Ahit'in bilge kralı Süleyman yer alır⁸. Tarihçi Flavius Iosephus (MS 37-100), Tanrı'nın Süleyman'a şeytan ordusunu egemenliği altına alacak güç ve kudreti bağışladığını, şeytanların zararlı ve hasta edici etkilerini kovma yetisini ona Baş melek Mikail aracılığıyla gönderdiği mühür sayesinde vermiştir. Mühür ya da mühür yüzük üzerinde şeytan ordusunu baş eğdirmeye yarayan beş köşeli yıldız (*pentalpha*) vardır⁹. En geç 3. yüzyıla tarihlenen Yunanca yazılmış Kral Süleyman'a atfedilen 'Süleyman Vasiyeti/ *Abiti*' olarak tanınan el yazmasında (*pseudepigraphon*), zodyakın 36 dekanı bedensel hastalıklara sebep olan şeytani ruhlar olarak anlatılır¹⁰. Bu kitaba göre Tanrıdan aldığı güç sayesinde insanlığa eziyet eden şeytanlar ordusunu huzuruna getiren Süleyman, şeytanlar üzerinde hâkimiyet kurmuş, onların gizli isimleriyle, hangi hastalığa sebep olduk-

4 Dickie 1999, 99-104.

5 Cıbiroğlu 2004, 52.

6 Vikan 1997, 40-41.

7 Ürgüp'teki Cemil, Hagios Stephanos Şapeli'ndeki bir duvar resminde, Württemberische Landesbibliothek'teki 9. yüzyıla tarihlenen Stuttgart İncillerinden bir Orta Çağ minyatüründe (Russell 1999, 218) ve Ravenna Başpiskopos Şapelindeki bir mozaikte İsa asker giysileri (*Christus militans*) içinde şeytani güçlerin simgesi olan yılan/ ejder ve aslanın üzerine basarken tasvir edilmiştir (Rizzardi 1989, 724-725, fig.6). Yılan doğu ve batı mitolojilerinde zaman zaman iyilik ve kötülüğün simgesi olmuştur (Cooper 1992, 146-151). Aslan ve yılan Tevrat'ta Tanrı'nın ve halkının düşmanlarını simgeler. Buradaki kullanımları Tanrı'nın, kötülük simgelerine karşı zaferini vurgulamaktır (Pitarakis 2012, 22).

8 Pitarakis 2012, 15-16.

9 Beş köşeli yıldız (*pentalpha*) imgesinin iyileştirici özelliklerin olduğuna çok eski dönemlerden itibaren inanılmıştır. Birçok yüzük üzerinde *pentalpha* kolları arasında *Hygeia* (*sağlık*) kelimesinin yer aldığı görülür (Koroğlu 2003, 20; Pitarakis 2012, 16).

10 Süleyman'ın zincirle bağlayarak etkisiz hale getirdiği tüm hastalık yapan şeytanlarla ilgili ayrıntılı tanımlama için bkz. Dickie 1999, 99-104.

larını ve büyüyle nasıl yok edilebileceğini öğrenmiştir¹¹. Bu liste aynı zamanda şeytan isimleri ve dönemin yaygın hastalıkları (migren, sinir hastalıkları, göz hastalıkları, öksürük, hemoroit, bağırsakta gaz, sancı hastalıkları, boğaz ağrıları, öksürük, epilepsi, sinir, histeri, akıl kaçırmaya, bebek-çocuk ölümü, çocuklarda nefes alma güçlüğü, uykusuzluk, idrar zorluğu, böbrek sancısı, kısırlık, kanama ve benzeri kadın hastalıkları) hakkında da bilgi vermektedir¹².

Geç Roma -Bizans döneminde insanlar şeytanın yarattığı kötü etkilerden kendilerini korumak için haç, enkolpion ve röliker gibi Hıristiyan dini inancıyla ilgili objelerin yanı sıra büyü ve tılsım gibi din dışı/ batıl kabul edilen objelerden de yararlanmaya çalışmışlardır. Küçük zil, çan (*tintinnabula*)¹³ veya delinmiş deniz kabukları¹⁴ evlerin kapılarına, küçük çocukların beşik veya üzerlerine, hayvanların boyunlarına asılmıştır. Ses çıkartan bu objeler sayesinde kötü ruhların korkutulup kaçırılması amaçlanmış olmalıdır. Kiliselerin ve evlerin kapı çerçevelerine, özellikle kilit taşlarına işlenmiş haçlar ve yazıtlar da korunma ve bereket amacıyla yapılmış olmalıdır. Döşeme mozaiklerine görülen, düğümlü geçmeler (*Süleyman düğümü*), örtüşen daireler ve daha pek çok motifin kötülüğü bağlamak, nazara karşı koruma sağlandığına inanılmasından dolayıdır¹⁵. Hatay Müzesi'nde bulunan bir geç Roma dönemi villasına ait döşeme mozaği üzerinde, kem göze saldıran çeşitli hayvanlar ve mızrak gibi öldürücü savaş aletleri ve KAI CY (sana/ ve sen) yazısı vardır¹⁶ (Lev. 3). Aynı kompozisyon Bizans döneminde tılsım amaçlı kullanılan takılar üzerinde de görülmektedir (Lev. 4 - 5). 9. yüzyılın önemli din adamı Theodoros Studios'a göre; '*Kötülüklerden korunmak ve süslenmek için sadece demir bir haç her şeyden üstündür*'. Bizanslılar özellikle nazar ve hastalıklara karşı koruma sağladığına inandıkları, tılsım olarak adlandırılan sihirli ve gizemli objeleri, doğrudan dokunma ve temas edildiğinde daha yararlı olacağı düşüncesiyle takı şeklinde üzerlerinde taşımışlardır. Kadın ve erkeklerin süslenme amacıyla kullandıkları takıların bile üzerine sağlık, yardım ve bağışlanma dileyen yazılar ile Kutsal Kitap'tan alınmış cümleler ekleyerek tılsımlaştırmışlardır.

11 Pitarakis 2012, 16-17.

12 Pitarakis 2015, 45.

13 Russels 2000, 89.

14 Yumuktepe höyüğü 2008 yılı kazılarında Orta Çağ tabakasının batı kesimindeki konut alanında delinmiş deniz kabukları, bir arada ele geçmiştir.

15 Maguire, 1998a, 268, not 17

16 Heintz 2000, 163, fig.1.

Ayrıca üzerinde taşıyanı kötülüklerden koruyan, aşk-sevgi getiren, çocuk sahibi olmayı sağlayan, doğumu kolaylaştıran, sağlık veren, hastalıkları iyileştiren, iyi şans getirdiğine inanılan nesne ve üzeri yazılı levhaların özel kılıfları içinde muhafaza edildiği Yunanca *phylakterion*, Latince *amuletum* olan tılsım/ muska/ koruyucu ve daha pek çok isimle adlandırılan nesnelerin her kültürde sayısız çeşitlilikte örneği bulunur.

Geç Roma döneminde Mısır, Mezopotamya ve Pers uygarlıklarından gelen eski dinler, mitolojiler, Gnostisizm ve Hıristiyan inanç öğeleri kaynaşmış ve batıl inanç ya da din dışı görülen tılsımlar, iyi ya da kötü amaçlarla yapılmış büyüler yaygınlaşmıştır. Su kaynakları, çeşme, hamam, eski yapı kalıntıları, kapı eşikleri ve mezarlar büyü ve tılsımların bırakıldığı yerler olmuştur¹⁷. Roma döneminden itibaren büyüler aşk ve bağlanma büyülerinin yanı sıra hukuki, yarış, ticari, adalet beddualarını içeren kötülük amacıyla yapılmış *defixiones* olarak isimlendirilen metinlerdir.

Büyü yapmak Roma Cumhuriyet devrinde yüksek devlet memurları tarafından sıkı bir denetime tabi tutulmuş, yasaklanmış ve MÖ 2.yüzyılda büyücülükle suçlananlar katledilmişlerdir. Bizans imparatorları ve kilisesi de büyücülerini şeytanın işbirlikçisi olarak görmüşlerdir. 4.yüzyılda Phrygia'daki Laodicea Konsili'nde rahip ve diğer din adamlarının sihirbaz, büyücü ve astrolog olması kanunlarla engellenmiştir. Aynı tarihlerde büyü, tılsım-muska yapanların vaftiz edilmeleri yasaklanmıştır¹⁸.

İsa'nın ve Hıristiyan inancının simgesi olan haç, Hıristiyanlara göre zafer simgesi olarak kötülüğü ezen yok eden en önemli koruyucudur. Bizans'ın tanınmış kilise babalarından Patrik Ioannes Khyrsostomos, haçın şeytana karşı kullanılan en önemli silah olduğundan söz eder. Bebeklerin, ne bileklerine asılan küçük çanların, ne de bağlanan kırmızı ipliklerin ya da bakıcısının çamur üzerine yaptığı diğer şekillerin, alnına dokunularak yapılan haç işareti kadar kutsal ve koruyucu olamayacağını belirtir¹⁹. Nyssalı Gregorius'un kızkardeşi Makrina'nın boynundaki demirden haç koruyucu tılsım olarak adlandırılmıştır. Ayrıca Makrina'nın parmağına içinde 'gerçek haçın' parçası olan bir yüzük taktığından söz edilir. Bizans sanatında değişik haç tipleri yaratılmıştır. Bunların bazıları zaman içerisinde tamamen süsleme motifine dönüşmüştür. Meander/ Suvastika, *Süleyman Dügümü* denilen basit örgü şeklindeki haç, dört

17 Mastrocinque 2007, 87-99; Ogden 2015, 32, 49-53.

18 Walter 2000, 400-401.

19 Maguire 1995, 61.

ta yapağından oluşan iek-ha, altı ya da sekiz kollu ha (Hıristogram-Krizma) şekilleri hem kutsal, hem de simgesel görülüp, süslenmesi istenilen diğer tüm yüzeylerde (zamanla doğrudan haçı temsil eden şekillerin döşeme üzerinde yapılması yasaklanıncaya kadar) olduğu gibi tılsımlar üzerine de uygulanmıştır.

Ay ve güneş, başından ışınsal kollar çıkan ya da hilal bulunan insan figürleriyle kişileştirilmiştir. Resimler ve tılsımlar üzerine de sıkça işlenmiştir. Düğümlü geçmeler konsantrik veya örtüşen daireler, *pentagram* denilen beş köşeli yıldız ve altı köşeli Davud yıldızı Musevi tılsımlarındaki önemli sembollerdendir. Bizans tılsımlarında görülen şekil ve yazılar ile şeytan ve kötü cinler korkutulup kaçırılmak istenmiştir. Bu şekillerin bir kısmı Roma, Mısır, Mezopotamya ve İnan'daki daha eski dönemlere ait dinlerde de görülmektedir. Hıristiyanların sihir, büyü ve tılsım işlerini pagan ve daha çok da Yahudilerden aldıkları bilinir²⁰.

'*Kutsal Topraklar*' olarak adlandırılan Suriye, Filistin, Mısır ve Anadolu'da, İnan'nın ve diğer kutsal kişilerin yaşamlarının geçtiği yerlere yapılan hac ziyareti sırasında kutsal yerlerden hatıra olarak alınan, kutsal kişilerle doğrudan temas etmiş kalıntılar (*rlik-leipsana*) ile üzerinde dini konuların işlendiği pişmiş toprak nesnelere (*eulogia* ve *ampulla*) ve adak levhaları, değişik boyutlarda haçlar ve ha *röliker*ler, madalyon ve takı şeklindeki madeni objeler, hastalık ve kötülüklerden kurtulmada tılsım gibi kullanılarak inanlılara yardımcı olmuřtur²¹ (Lev. 6).

Geç Roma döneminden Orta Bizans dneimine kadar geçen sürede tılsımlarda belirli figür, tasvir ve yazıtlar tekrarlanmıştır. Tılsımın takı olarak kullanılması günlük hayattaki kullanımını kolaylaştırmış, ayrıca tenle doğrudan temas etmesinin de yararını arttırdığına inanılmış olmalıdır. Bizans dönemi tılsımlarında standartlaşmış olduğu görülen tasvirler yaygın olarak bakır alaşımı ve kurşundan yapılmış yuvarlak, oval, damla ya da dörtgen biçimli madalyon şeklinde olup ölçüleri 1.5 ile 6 cm yksekligi arasında değişir. Zincire veya deri kayışa asılarak kolye sarkacı olarak taşınmış madalyon tılsımların yanı sıra yüzük, bilezik ve kemerler üzerine de aynı sahneler işlenerek tılsım amaçlı kullanılmıştır. Madalyonların çoğunlukla her iki yüzünde, bazen de tek yüzünde tılsım kompozisyonlarının işlendiği göze çarpar.

Çok ince madeni varak ya da parşömen üzerine kazıma olarak yazılmış metne sahip yazı ve şekillerden oluşan levha (*lamella*) tılsımların sadece

20 Walter 2000, 401.

21 Kitzinger 1980, 151-152; Vikan-Mundell Mango1991, 2186-87.

Bizans'ta değil Etrüsk ve Roma dönemlerinde de benzerleri bulunur. Varak levhalar üzerindeki çivi benzeri kalemlerle yazılmış metinlerde Tanrı'ya yakarışlar ve tasvirlerle yer verilmiştir. Kıvrılarak rulo haline getirilen varaklar, ince uzun madeni tüpler içine yerleştirilerek özellikle kolye sarkacı olarak boyuna asılarak kullanılmışlardır²² (Lev. 6). Çoğunluğu Yunanca olan yazılar özellikle anlaşılmasın sadece şeytanlar tarafından okunsun diye ters ya da karışık olarak düzenlenmiştir²³. Bizans tılsımları üzerindeki harflerin uçları küçük yuvarlaklarla sonuçlanır. Yazıya kendine has büyü bir güç atfedilmiştir. X (chi) ve P (rho)'dan oluşan Hıristogramlar, uçları küçük halkalarla sonuçlanan Z, N, E, F ve Σ harfleri, çiçek şekilli haçlar sihir için yazılmış papirüs, metal levha (*lamella*), tılsım muska, takı, dokuma, bazı kilise ve evlerin giriş kapıları ve döşeme mozaiklerinde görülür²⁴. Yazı, harf ve bazı şekillerin gizemli anlamları ya da şifrelerini çözmek belki de hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Sağlık (*hygeia*), uyum (*concordia/ homonia*), lütuf, iyilik (*kharis*) vd. sözcükler tılsımların yanı sıra diğer takılar üzerinde de yer alır ve takıyı bir koruyucuya (*phlakterion*) dönüştürür²⁵. Kutsal kitaplardan alınan sözcük ve cümleler de muskalar üzerine işlenmiştir. Mezmur 90-91 (*Yükseklerde oturan barınak oldun bize*) ve (Yeşaya 6:3) *Trisagion* olarak adlandırılan (*kutsal, kutsal, kutsal*) üç kez tekrarlanmış kutsal sözcüğü, Hıristiyanlıktaki baba-oğul ve kutsal ruh üçlemesine işaret etmektedir²⁶. Bu formül, tılsımlar üzerinde bazen tek başına, bazen de daha önce değindiğimiz kompozisyon ve yazılarla birlikte verilmiştir. Musevi inancındaki Tanrının saklı isimleri olan *Ioath, Adonai, Eloai, Sabaoth, Yahve, Ael, Raphael, Gabriel, Azazel* ve *Sarouel* sözcükleri de tılsımlar üzerinde yer alır.

Tılsım ya da büyü'nün yapımında tercih edilen malzemenin, doğaüstü etki ve gücünü arttırdığına inanılmıştır. Roma döneminde altın ya da gümüşe yazılı olan bütünüyle koruyucu levhalardır²⁷, sadece kötü amaçlı olan büyü metinleri kurşun üzerine yazılmıştır. Bakır, bronz, kalay, demir, cam, kireçtaşı, balmumu, değerli ve yarı değerli renkli doğal taşlar, papirüs ve *ostraka* denilen kırık çömlek parçaları da tılsımlı yazıların yazılmış olduğu malzeme çeşitleridir²⁸. Bizans tılsımları ise

22 Robinson 1953, 172-174; .

23 Ogden 2015, 19-23.

24 Maguire 1998, 265-269.

25 Vikar 1990, 150; Köroğlu 2013, 90.

26 Taft 1991, 2121.

27 Ogden 2015, 25.

28 Ogden 2015, 24-25.

çoğunlukla altın ve gümüş gibi değerli metaller yerine bakır alaşımı ve kurşun²⁹ gibi daha ucuz malzemelerle, seri üretim kolaylığı sağlayan kalıba döküm tekniğinde üretilmiştir. Halûk Perk Koleksiyonu'ndaki bir taş kalıpta Kutsal Binici madalyonu ile haç sarkaç³⁰, Ödemiş Müzesi'ndeki bazalt taşından yapılmış kuyumcu kalıbında Medusalı tılsımla birlikte farklı haç sarkaçlar ve küpe halkası birlikte yer alır³¹. Bu da gösterir ki Bizans dünyasında tılsımlar, büyücüler tarafından değil de kuyumcular tarafından imal edilmiştir. Tılsımlar kalıba döküm kabartma, kazıma, niello (savat) ve bir örnekte görüldüğü üzere emaye (mine) gibi süsleme teknikleriyle bezenmiştir³². Yarı değerli süs taşları da (*gem-gemma*), taşların şifa verici özelliğine inanılmasından dolayı tılsımlı mühür yüzüklerde kullanılmıştır³³. Yüzük kaşları üzerindeki tasvir ve sözcükler sadece süsleme amacıyla değil de çeşitli hastalıklara karşı koruma amacıyla yapılmıştır. Örneğin Ares, Perseus ve Herakles acı ve ağırları kesmek için kullanılmıştır. Ares'in karaciğer, Perseus'un gut, Herakles'in Nemea aslanıyla mücadele sahnesi ve ona eşlik eden KKK harfleriye inanışa göre kolik ağrılarına iyi gelmiştir³⁴. Ahtopot figürü ve Medusa ise rahim (*uterus*) hastalıkları için Orta Çağın sonuna kadar tercih edilmiştir³⁵.

Roma İmparatorluk ve Erken Bizans dönemlerine ait tılsımlarda, 2-3.yüzyıllarda Mısır'da yaygınlaşan Mısır, Pagan ve Hıristiyan inancın karışımı olan, astronomiyle yakından ilişkili Gnostik inancın baş tanrısı olan *Abraksas* olarak adlandırılan karışık yaratık sıkça betimlenmiştir. Özellikle yarı değerli süs taşları üzerine oyulmuş ya da kurşundan yapılmış tılsımlarda güneş ve gökyüzü tanrısı olan *Abraksas* figürü ile IAOTH/IAW/SABAOTH ABBA gibi sözcüklerle karşılaşılr³⁶. Elindeki kamçı ve kalkan ile horoz başı güneşi, üzerindeki Romalı askerlerin giydiği tarzdaki zırh ise imparatorluk gücünü temsil etmektedir. İki ayrı yöne doğru kıvrılan bacakları onun toprakla ilişkisini simgeliyor olmalıdır.

29 Akın 2011, 76; Ogden 2015, 26-29.

30 Köroğlu 2003, 21. Taş kalıp üzerindeki kutsal binici tasvirli tılsım ile Sagalassos kazısında agorada bulunmuş olan tılsım madalyon birbirine çok benzemektedir (Talloon 1991,597-599, fig.14).

31 Ödekan-Akyürek 2007, 257.

32 Evans-Wixom 1997, 166, no.114.

33 Richter 1956, 19-20; Konuk-Arslan 2000, 13.

34 Bonner 1950, 88-89 ve 92.

35 Bonner 1950, 89-92.

36 Bonner 1950, 123-35; Gregory 1991, 856-57. Gnostikler (Bilgiciler); Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında insanlığın gizli bir bilgiyle kurtulabileceğine inanan felsefi ve dini hareketin yandaşlarıydılar. Gnostisizm'de, Mısır ve Mitra inançlarının etkileri görülmekte, taş muskalar ve mühürlere çok önem verildiği göze çarpmaktadır.

Abraksas'lı tılsımların, aşk ve güç kazanma arzusuyla kullanılmış olduğu kaynaklarda belirtilmektedir³⁷.

Erken Bizans dönemi tılsımlarındaki bir diğer figür ise aslan başı üzerinde şualı tacı olan *Khonubis* denilen yılan gövdeli karışık yaratıktır. *Khonubis* tasvirli bazı tılsımlar üzerinde ayrıca çanak, hilal, ahtapot ya da denizanasına benzer biçimde çizilmiş rahim, kendi kuyruğunu yutan yılan (*ouroboros*) ve anahtar tasviri yer alır. Kadın cinselliğiyle ilişkili bu semboller, kolay doğum ve düşüğü engellemeyi amaçlayan tılsımlar, karın ağrıları ve mide rahatsızlıklarını iyileştirdiğine inanıldığı için kullanılmış olmalıdır³⁸.

Bizans'ta kadın hastalıklarını giderdiğine, düşüğü ve kanamayı önlemede yarar sağladığına inanılan tılsımlarda görülen figürlerden biri de Yunan mitolojisindeki Medusa başıdır. Tılsımın merkezindeki Medusa, saçsız, oval bir yüz ve bu başın çevresinden çıkan 7 ya da 12 adet uçları yılan kafalarıyla sonuçlanan oldukça stilize edilmiş çarkı feleğe benzer şekilde tasvir edilmiştir³⁹ (Lev. 7). Bir Medusalı tılsım yüzük örneğinde; "Tanrı takanı korur" ifadesi⁴⁰ ile Korint'te kazılarında gün ışığına çıkarılan bir tılsımda "Rahim muskasi" yazılıdır⁴¹. Yunanca olan *Hystera* kelimesi rahim anlamında kullanılmıştır. Medusa'lı tılsımlarda hilal, çan ya da çanak biçiminde stilize edilmiş rahmin ve yakınındaki anahtarın özellikle düşüğü önlemek amacıyla yapılmış olduğu belirtilir⁴². Bizanslıların inancında rahim, tıpkı bir yılan gibi kadının iradesi dışında, vücut içinde yer değiştirebilen çok sayıda kolları olan bir yaratıktır⁴³.

Medusalı madalyon biçimli tılsımların çoğunda, her iki yüzünde işlendiği göze çarpmaktadır. Ön yüzde genellikle Medusa, diğer yüzde; Tanrı Anası Meryem ile kadın ve çocukları koruyan azizeler (Antakyalı Margaret, Martha, Thekla, Marina ve Theophano) ya da Hıristiyan dünyası tarafından aziz ve azize olarak kabul edilen İmparator Konstantinos

37 Bonner 1950, 133-35.

38 Davidson 1952, 244, no.1947; Bonner 1950, 53.

39 Kalavrezou 2003, 291, no.172. 10-12.yüzyıllar arasına tarihlenen bir kurşun muskada, Medusa başından çıkan yedi yılan adeta katı ve düz çizgi şeklindedir. Merkezdeki Medusa kafası, kabarık, üçgen bir yükselti oluşturur. Yılanlar arasındaki yazıtta Yunanca yaşam ve ışık sözcükleri yazılıdır. Arka yüzde ise Azize Theophano orans duruşta betimlenmiştir. No.173'te ön yüzde Medusa tasviri arka yüzde ise İmparator Konstantinos ve annesi İmparatoriçe Helena'nın tasviri vardır. Daire biçimindeki kurşun muska tam ortadan kırıldığı için sadece imparator giysileri içindeki Konstantinos görülebilmektedir.

40 Dalton 1901, no.142.

41 Mundell Mango 1986, 265, no.92; Davidson 1952, 244, no.1947.

42 Vikan1984, 77.

43 Aubert 1989, 423, 442-43.

ve annesi İmparatoriçe Helena tasvir edilmiřtir⁴⁴. Bir başka muskanın n yüzünde Medusa ve diğer yüzünde ise satırlar halinde kadının hasta rahmine seslenen bir yazıt vardır (“*Karanlık ve siyah, rahim. Kan ye, kan iç. Yılan gibi kıvrıl, aslan gibi kkre ve koyun gibi uzan*”)⁴⁵.

Geç Roma-Bizans dönemi tılsımlarının büyük ęoęunluęu özellikle kadın hastalıkları ve nazara karşı yapılmıştır. Kemgöz ya da nazar (*baskania*) denilen kiskanę insanın bakışlarından kaynaklanan, bir diğer varlığa yönlenen kötü enerjinin yarattığı yıkıcı etkilerden ęok eski dönemlerden itibaren korkulup, önlemler alınmaya ęalıřılmıřtır. Kiskanę bakışla büyülemek anlamında kullanılmış olan *baskania* kelimesinin eř anlamlısı olan diğer sözcük *phthonos*tur. Süleyman’ın Vasiyeti’nde 35.astrolojik dekan (şeytan) Süleyman’ın huzurunda adının *Rhynx Phtenoth* olduğunu insanlara göz ile nazar ettiğini, ęok acı ęeken göz (kemgze saldıran yaratıklar tasvirinin tüm gücünü yok ettiğini anlatır⁴⁶. Yılan saçlı Medusa’nın taşa ęeviren iri gözleri, kemgze saldıran değişik hayvan tasvirleri, şeytanı yenme anı betimlenmiş olan kutsal binicinin tasvirlerinin kiskanę ve kötü kişilerin bakışlarıyla yaratıkları negatif etkiyi ve hastalıkları nleyeceğine inanılmıştır.

Uğuşan pelerini, elinde tuttuğu uę kısmı haç ile sonuçlanan mızrağıyla, şeytana öldürücü son hamleyi yapmak üzere olan başı haleli kutsal binicinin dörtnala giden atının ayaklarının altındaki şeytan ęaresizlik içinde kıvranırken gösterilmiştir. Atlı ya da süvari tasvirleri tüm uygarlıklarında soyluluk alameti olarak görülmüşlerdir. ęaęına sığmayan kahraman komutan imgesini doğuda ve batıda yaşatan Büyük İskender’in de at sırtında tasvirleri yapılmıştır. Erken Bizans dönemi tılsımlarında en ęok karşılaşılan tema olan kutsal binicinin kim olduğuyla ilgili iki isim bilinir. Bunlardan ilki Eski Ahit peygamberlerinden Kral Süleyman, diğeri ise Aziz Sisinnios’tur. Her ikisi de şeytanı/şeytanları yenmiştir. Tasvirleri de benzer şekildedir. Tılsımlar zerindeki yazıtlarda ya Süleyman’ın ya da Sisinnios’un adı geğer ve ayırt edici olur. Eğer herhangi birine işaret eden yazıt yoksa azizin kimliğiyle ilgili bir şey söylenemez.

Tanrı, baş melek Mikail aracılığıyla, Tevrat peygamberi olan İsa’nın atalarından biri olarak kabul edilen pek ęok olağanüstü yeteneği bulunan Süleyman’a kötülük ve hastalıklara sebep olan kötü ruhları yenmesi için bir sihirli mühür (*Sphragis Theou*) vermiştir. Bu mühür sayesinde Sley-

44 Kalavrezou 2003, 288, 297, 300, 301.

45 Bouras 1985, 192-93.

46 Dickie 1995, 9-34.

man, özellikle hastalıklara yol açan kötü ruhları bakırdan yapılmış bir küp içine kilitleyip, şeytan ordusunu yenmiş kutsal binici olarak tılsımlar üzerinde gösterilmiştir⁴⁷.

Kutsal binici olarak tılsımlar üzerinde tasvir edilen diğer figür ise Mısırlı Koptlar arasında çok özel bir tapınımı olan Pers kökenli Aziz Sisinnios'tur. Sisinnios'un bilinen en önemli tasviri Bawit'teki 6-7.yüzyıla tarihlenen manastır kilisesinin duvar resmidir⁴⁸ (Lev. 8). Kutsal binici Perslere özgü kıyafet içinde, at üzerinde dişi şeytan Palabasdria'ya mızrağını saplarken tasvir edilmiştir. Figürlerin çevresinde kem göze saldıran ibis kuşu/kara leylek, akrep, yılan ve kılıç, mızrak ile kertenkele, baykuş, kentauros ile bir başka yılan kuyruklu kanatlı Toepenalabasdria gösterilmiştir. Yaşadığı dönemde Süleyman'ın rakibi olarak görülen Sisinnios, kötü güçlerle çarpışmış ve onların zararlı güçlerine karşı insanoğlunu savunmuş bir kahraman olarak kabul görmüştür⁴⁹. Bizans'ta Kutsal Binici tasvirli tılsımların hastalıklara karşı kullanıldığını bir kaç örnek üzerindeki sağlık (*hygeia*) yazısı da ortaya koymaktadır⁵⁰. Bu tip tılsımlar üzerinde genellikle dişi şeytan tasvir edildiğinden, özellikle bu tılsımların nazar sebebiyle düşük yapmaktan korkan kadınlar tarafından da kullanılmış olması mümkündür. Kutsal binici ve Medusa tasvirinin birlikte işlendiği tılsım örneklerinin yanında Kutsal binici ve kemgöze saldıran hayvanlar ile kutsal binici ve arka yüzde yazıt olan tılsımlar da vardır⁵¹.

Bizans kültüründe düşmanıyla mücadele eden atlı asker azizlere büyük ilgi duyulduğu göz önüne alındığında kutsal binicinin⁵², Orta Bizans

47 Vikan 1984, 79-80. Süleyman bu mührü özellikle şeytan ve diğer kötü ruhları kontrol etmek, hastalıklara sebep olan karanlığın kozmik kralının 36 dekanına karşı kullanmıştır. Örneğin dokuzuncu eleman olan *Kurtael* insanlara kolik ağrılarını gönderir, ona karşı *Iaoth* kelimesi kullanıldığında o geri çekilmek zorunda kalır. Onuncu eleman olan *Metathiaxs*, insanlarda diz ağrılarına sebep olmaktadır. Onun etkilerinden kurtulmak için *Adonael* kelimesi kullanılmalıdır. Mısır'da bulunmuş bir başka Bizans muskası üzerinde de ortada çıpa/haç ve balık, etrafında "Süleyman, sağlık bekçisi" yazılıdır. 5-6.yüzyıla tarihlenen, papirüsten yapılmış bir diğer muska üzerinde, "*Kötü ruhlarla karşı olan, onların tümünü çıkardı. Bu muskayı taşıyanı ateşten, her çeşit hastalık ve kötü yaralanmalara karşı koru, bizi bekle*" yazılıdır.

48 Fulghum Heintz 2003, 279, fig.24.

49 Dalton 1924, 386. Kıbrıs'ta bulunduğu belirtilen, günümüzde özel bir koleksiyonda yer alan bir bilezik beş iri madalyon ve aralarındaki dört oval bölümden oluşmaktadır. Madalyonlardan sadece birinde, kazıma tekniğiyle yapılmış Kutsal Binici tasviri vardır. Atıyla dört nala sağ tarafa doğru hızla ilerleyen binici, elindeki mızrağıyla yerdeki kadın şeytanı öldürmektedir. Bilezik üzerindeki yazıtta. Mezmur 90'nın ilk satırı ile "*Aziz Sisinnios, kölene yardım et*" cümlesi kazıma olarak işlenmiştir.

50 Köroğlu 2013, 90.

51 Fulghum Heintz 2003, 286-287, no.167-168. Dalton 1924, 386.

52 Vikan 1984, 75, not 57, şekil 10. Farklı bir kutsal binici örneğinin tasvir edildiği tılsım amaçlı

döneminden itibaren isim deęiřtirerek, dūřmanı, yılan ya da ejderhayı öldüren azizlere (Georgios, Demetrios, Theodoros Tiron, Theodoros Stratelites) dönüřmüř olduęu görölür⁵³.

2015 yılı Olba kazı çalışmalarında gün ışığına çıkarılmış olan oval biçimli bronz madalyon tılsımın her iki yüzünde de kabartma tasvirler bulunur⁵⁴. Kalıba döküm tekniğiyle yapılmış olduğu üst kısımda bulunan kalıp izi ya da asılarak kullanıldığına işaret eden askı halkasına ait olması mümkün izden anlaşılmaktadır. Tılsımın ön ve arka yüzünde boş bir çerçeve alanı bırakıldıktan sonra boncuk (inci) dizisi içinde alınmış oval alanda figürlü kompozisyonlar vardır. Ön yüz olarak kabul edilirse madalyonun merkezinde başı sola dönük profilden gösterilmış, dörtnala koşan atın üzerinde, başında hale olan sağ elinde tuttuğu mızrağı atının ayakları altında kalmış dişi şeytana saptamış halde gösterilmış kutsal binici Kral Süleyman ya da Aziz Sisinnios'tur (Lev. 9). Kutsal Binicinin kimliğini açıklayacak herhangi bir yazı veya iz yer almamaktadır. Kutsal binicinin ve atının başının üstünde kalan boşlukta haç, yıldız ya da ay sembolüne ait olması gereken bir kabartma şekil vardır. Ancak belirgin olmağından kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Atın üstünde koşum takımları bulunur. Binicinin arkasında duran rüzgârın ya da atının hızı sayesinde yukarı doğru savrulmuş olan pelerini ya da mızrağının ucundaki flama olmalıdır. Atın ayakları altında kalmış şeytanla ilgili ayrıntılar korozyon sebebiyle yeterince seçilememektedir. Benzer tılsımlarda şeytan dört ayaklı kedigillerden bir hayvan gövdesi ile uzun saçlı kadın başının birleşmesinden oluřmuřtur⁵⁵. Bazı örneklerinde tamamıyla kadın řeklinindedir⁵⁶. Örneklerin çoğunda gövdenin üst kısmı ile kolları kadın, belden aşağısı yılan kuyruğu olarak uzanır, genellikle

kullanılmış bronz bilezik üzerinde; İsa'nın doğumu, vaftizi, mucizeleri, çarmlıha gerilmesi, mezarda kadınlar ve göğe yükselmesi gibi Hıristiyan siklusunun önemli sahnelerinin yanında uzun kulaklarıyla attan çok eşeğe benzeyen bir hayvanın sırtında huzur içinde ilerleyen binici kompozisyonu yer alır. Bu sahnede yerde yatan bir şeytan ya da mücadele yoktur. Bu sebeple bu sahnenin İsa'nın Kudüs'e Girişi olarak yorumlanmıştır.

53 Walter 2003, 37.

54 Baltimore, Walters Art Müzesi'nde bulunan Anadolu kökenli benzer tılsım için bkz. Fulghum Heintz 2003, 289, no.170.

55 Bohak 2003,12, Kelsey Müzesi, 26119 envanter numaralı bronz Kutsal Binici tasvirli tılsım Suriye'den satın alınmıştır. Dişi şeytanın uzun saçlı kadın yüzü ile kedigillerden hayvan gövdesine sahip, yüzü ve bakışları bize doğru gösterilmıştir. Dört ayağı üzerinde durmaktadır.

56 Bohak 2003,13, Kelsey Müzesi'deki 26092 envanter numaralı Kutsal Binici tasvirli hematit tılsım ise Mısır'dan satın alınmış olup diři şeytan sırt üstü yere dūřmüř kadın şeklinindedir. Sagalagos kazısında Pazar yerinde bulunmuş olan kurşunlu bronz tılsım için bkz. Talloen, 598-599, fig.14.

yılanın derisindeki pullar ya da çapraz çizgilerle doldurularak gösterilmiştir⁵⁷. Silifke Müzesi'nde yer alan gümüş tılsımda kutsal binicinin atının ayakları altındaki şeytan kıvrımlar yaparak uzanan kocaman bir yılan şeklindedir⁵⁸.

Olba'da ele geçen bronz tılsımın en yakın benzeri Anemurium kazılarında bulunmuştur⁵⁹. Her iki muskada da aynı kompozisyonlardan oluşan tasvirler vardır. Anemurium tılsımındaki kutsal binicinin atının ayakları altında hareketsiz yatan üstü kadın altı yılan olan dişi şeytanın yanı sıra hemen altta süvariye eşlik eden tazı/ av köpeği de gösterilmiştir.

Tılsımın tam ortasında kemgöz (çok acı çeken göz), iki yanında iki haç bulunur (Lev. 10). İki ucu sivri sonuçlanan oval biçimli kemgöz sahneyi ikiye böler. Aşağı bölümde avın üzerine atlamak için iki arka ayağı üzerinde yükselen ve ağızları açık olduğundan kükredığı anlaşılan karşılıklı iki aslan arasında göze doğru yönelmiş ibis kuşu/ karaleylek⁶⁰, akrep ve iki yılan (biri daha uzun, diğeri daha kısa) vardır. Üst kısımda ise karşılıklı iki kılıç ya da iki bıçak arasında bir yükselti (Golgotha Tepesi ya da altar masası) üzerinde yükselen haç, daha yukarıda da iki satır halinde Yunanca KVPIE BOHΘI (*Tanrı yardım et!*) yakarışı yer alır. Kıskaç olanın nazarını önlemek için haçlar, Tanrı'dan yardım isteme yazısının yanında kötülük simgesi yılan, aslan, akrep, ibis kuşu gibi tüm silahlar bir arada kullanılmıştır.

Bizans tılsımları; iyinin kötüyü yenmesi teması üzerine kurulmuştur. Doğru inançla hastalıklarda dâhil tüm kötülöklere sebep olan şeytan yenilmeye mahkûmdur. Tılsımların ucuz malzeme ve düşük kaliteli işçilikle yapılmaları maliyeti düşürdüğünden, bu nesnelerin halkın kolayca ulaşabileceği fiyatlarda olması kullanımını arttırmış ve yaygınlaştırmış olmalıdır. Ayrıca kuyumcuların taş kalıplarında tılsımlarla, haç ve diğer takıların birlikte yer alması bunların büyücülerin işi değil takı imal eden ustaların işi olduğunu gösterir.

Bizans tılsımlarının oluşumunda, Yahudi gelenekleri, Yunan ve Roma geçmişinden miras kalan tanrı ve şekillerin yanı sıra Anadolu, Mısır ve Mezopotamya'da bin yıllar içinde oluşan eski inançlar ve Ortodoks

57 Schlumberger 1892, 74, no.1 a-b. Paris, Cabinèt des Medailles'daki kalaylı bakır alaşımı tılsımın bir yüzünde dişi şeytanı öldüren kutsal binici, diğer yüzünde kemgöz tasviri bulunur.

58 Köroğlu 2013, 95, 13-14, lev.7-8-9.

59 Russell 1995, fig.5-6.

60 İbis kuşu her şeyi yedikten sonra sindirebilen bir hayvandır. Bu sebeple yeşil taş üzerine çizilen-oyulan tasvirlerine sahip gemler özellikle mide ve sindirim sıkıntılı olanlar tarafından kullanılmıştır (ayrıntılı bilgi için bkz. Bonner 1950, 51-53).

Hıristiyanlığının da önemli katkıları olmuştur. Bütün bu inançlardan gelen Şekil ve kompozisyonlar harmanlanarak, Bizans tılsımları üzerinde yan yana kullanılmıştır. Kazılar veya satın alma yoluyla müze ve koleksiyonlara kazandırılan Bizans tılsımları Filistin, Suriye, Mısır, Anadolu'nun güney ve batı kıyısındaki yerleŐimlerde (İzmir, Erdek, Silifke, Anamur, Sagalassos ve en son olarak da Olba'da) gün ışığına çıkarılmıŐtır. Tılsımlar, 4. - 7. yüzyıllar arasında Akdeniz'in doğusunda yaŐayan insanlar arasında Şeytanın sebep olduğu kötülüklerden ne denli korkulduğunu ve korunmak için harcanan çabayı işaret eden objelerdir.

Levhalar

Lev. 1- İsa'nın şeytan tarafından baştan çıkarılmaya çalışılması, Kariye Müzesi (Khora Manastır Kilisesi) iç narteks tonozundaki mozaikten ayrıntı, 14. yy ilk çeyreği.

Lev. 2- Şeytanın Baş Melek Mikail tarafından ezilmesi, Mut Alahan Manastırı, Kuzey Kilisesi batı kapısından kabartma ayrıntı, 5. yy.

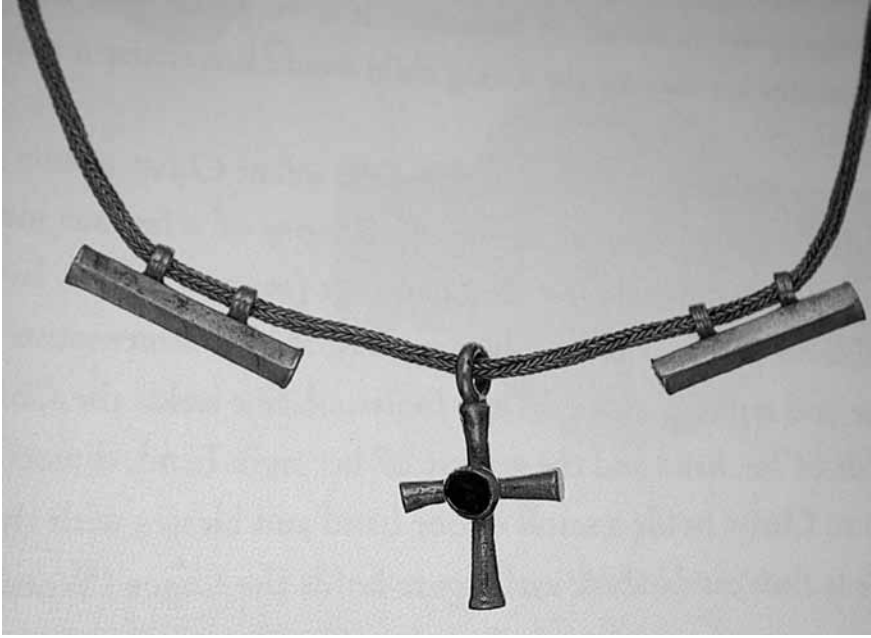
Lev. 3- Kemgöz mozaïği, Hatay Müzesi.

Lev. 4- Anemurium'dan Kutsal binici ve kemgöz betimli tlsim kolye sarkacı (Russell 1995, 41, fig.5-6).

Lev. 5- Kutsal binici ve kemgöz betimli tlsim kolye sarkacı (Bohak 2003,12).

Lev. 6- Haç ve içine tılsımlı yazı konmuş olan tüp şeklinde sarkaçlı altın kolye (Kalaouvrezu 2003, 295, no.176).

Lev. 7- Emaye bezemeli Medusalı madalyon tılsım (Evans-Wixom 1997, 166, no.114).

Lev. 8-Aziz Sisinnios'un Bawit'te bulunan duvar resmi.

Lev. 9- Olba kazısından bronz madalyon tlsim (n yüz- Kutsal Binici tasviri).

Lev. 10- Olba kazısından bronz madalyon tlsim (arka yüz- Kemgöz /Acı Cken Gz).

Kaynakça

Akın 2011

H. Akın, Orta Çağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı, Phoenix Yayinevi, Ankara.

Aubert 1989

J.J. Aubert, "Threatened Wombs: Aspect of Ancient Uterine Magic", *Greek-Roman and Byzantine Studies* 30, 421-449.

Bohak 2003

G. Bohak, "Eskiçağ Tılsım taşları ve Muskalarında Sanat ve Güç", *P Dergisi*, 29, 8-15.

Bonner 1950

C. Bonner, *Studies in Magical Amulets, Chiefly Graeco-Egyptian*, Ann Arbor.

Bouras 1985

L. Bouras, "Medusa Amulet", *Byzantine and Post Byzantine Art*, Athens.

Cibiroğlu 2004

Y. Cibiroğlu, *Kadın Saçı Büyü ve "Türban"*, Payel Yayinevi, İstanbul 2004.

Cooper 1992

J.C. Cooper, "Snake", *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols*, London, 146-151.

Dalton 1901

O.M. Dalton, *Catalogue of Early Christian Artifacts and Objects from the Christian East in the British Museum*, London.

Dalton 1924

O.M. Dalton, "A Gold Pectoral Cross and Amuletic Bracelets of the Sixth Century", *Melanges Offerts am G. Schlumberger II*, Paris, 386-390.

Davidson 1952

G.R. Davidson, *Corinth, The Minor Objects, Result of the Excavations XII*, New Jersey-Princeton.

Dickie 1995

M.W. Dickie, "The Fathers of the Church and the Evil Eye", *Byzantine Magic*, ed. H. Maguire, Dumbarton Oaks Papers, Washington DC, 9-34.

Dickie 1999

M.W. Dickie, 'Bonds and Headless Demons in Greco-Roman Magic', *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 40, 99-104.

Evans-Wixom 1997

H.C. Evans-W.D. Wixom, *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1261*, The Metropolitan Museum of Art,

New York.

Fulghum Heintz 2003

M. Fulghum Heintz, "Health", *Byzantine Women and Their World*, ed. I. Kalavrezou, Cambridge, 274-305.

Gregory 1991

T.E. Gregory, "Gnostisizm", *The Oxford Dictionary of Byzantium II*, 856-57.

Heintz 2000

F. Heintz, "Magic Tablets and the Games at Antioch", *Antioch, The Lost Ancient City*, Princeton-New Jersey, 163-167.

Kalaouvezu 2003

I. Kalaouvezu (ed.), *Byzantine Women and Their World*, Harvard University Press, Cambridge.

Kieckhefer 2000

R. Kieckhefer, *Magic in the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kitzinger 1980

E. Kitzinger, 'Christian Imagery: Growth and Impact', *Age of Spirituality, A Symposium The Metropolitan Museum of Art*, New York, 141-160.

Konuk-Arslan 2000

K. Konuk-M. Arslan, *Ancient Gems and Finger Rings From Asia Minor The Yüksel Erimtan Collection/ Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri*, Ankara.

Kotsopoulos 2005

S. Kotsopoulos, "Passions, Stoic and Christian, from a Psychiatric Perspective", *38.Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. N. Sarı - A.H. Bayat - Y. lman-M. Işın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Ankara, 179-182.

Köroğlu 2003

G. Köroğlu, "Halk Perk Koleksiyonu'ndan rneklerle Bizans Uygarlığında Muskalar", *P Dergisi*, 29, 16-21.

Köroğlu 2005

G. Köroğlu, "Bizans Döneminde Nazar ve Kadın Hastalıklarına Karşı Kullanılmış Tılsımlar", *38.Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. N. Sarı - A.H. Bayat - Y. lman-M. Işın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Ankara, 159-166.

Köroğlu 2013

G. Köroğlu, Silifke Müzesi'nden Erken Bizans Döneminde Ait Gümüş Tılsım', *Seleucia ad Calycadnum III*, 81-99.

Maguire 1995

H. Maguire, "Magic and Christian Image", *Byzantine Magic*, (Ed. H. Maguire), Harvard University Press, Washington D.C., 61.

Maguire 1998

H. Maguire, "The Cage of Crosses: Ancient and Medieval Sculptures on the "Little Metropolis" in Athens", *Rhetoric, Nature and Magic in Byzantine Art*, Ashgate/Variorum, Aldershot 1998, 169-172

Maguire 1998a

H. Maguire, "Magic and Geometry in Early Christian Floor Mosaics and textiles", *Rhetoric, Nature and Magic in Byzantine Art*, Ashgate/Variorum, Aldershot 1998, 265-269.

Mango 1998

C. Mango, *Byzantium, The Empire of the New Rome*, London.

Mango 1986

M. Mundell Mango, *Silver from Early Byzantium, The Kaper Koraon and Related Treasure*, Baltimore-Maryland.

Mastrocinque 2007

A. Mastrocinque, "Late Antique Lamps with Defixiones", *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 47, 87-99.

Ogden 2015

D. Ogden, *Eski Yunan ve Roma'da Büyü ve Büyücülük*, ed. B. Ankarloo-S. Clark, Türkçeye çev. Ç. Dürüşken-E. Çoraklı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Ödekan-Akyürek 2007

A. Ödekan-E. Akyürek (ed.), "Kalanlar", *12. ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul.

Pitarakis 2012

B. Pitarakis, "'Git, Git Nefret Edilen!': Bizans'ta Büyü, Sağlığı Koruma ve Kötülüğü Kovma Sanatı", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı* 1, 15-30.

Pitarakis 2015

B. Pitarakis, "Işık, Su ve Acaibül Mahlukat Doğaüstü Şifa Güçleri/ Light, Water, and Wondrous Creatures Supernatural Forces for Healing", *Hayat Kısa, Sanat Uzun, Bizans'ta Şifa Sanatı/ Life is Short, Art Long, The Art of Healing in Byzantium*, ed. B. Pitarakis Pera Müzesi Yayını İstanbul, 42-63.

Richter 1956

G.M.A. Richter, *Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan and Roman, Metropolitan Museum of Art*, New York.

Rizzardi 1989

C. Rizzardi, "Note Sull' Antico Episcopio di Ravenna Formazione e Suiluppo", *Actes du XIe Congrès Intenational d'Archeologie Chrètienne* I, 711-732.

Robinson 1953

D.M. Robinson, "A magical inscription from Pisidian Antioch", *Hesperia* 22/3, 172-4.

Russell 1995

J. Russell, 'The Archaeological Context of Magic in the Early Byzantine Period', *Byzantine Magic*, ed. H. Maguire, Dumbarton Oaks Papers, Washington DC, 35-50.

Russell 1999

J.B. Russells, *İblis, Erken Dönem Hristiyan Geleneği*, İstanbul.

Russell 2000

J. Russells, "Household furnishings", *Antioch, The Lost Ancient City*, ed. Ch. Kondoleon, Princeton, 78-89.

Stiegemann 2001

C. Stiegemann (ed.), *Byzanz Das Licht aus dem Osten. Kult und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4. Bis 15. Jahrhundert*, Mainz.

Taft 1991

R.F. Taft, "Trisagion", *The Oxford Dictionary of Byzantium* III, 2121.

Talloe 1991

P. Talloe, "From Pagan to Christian: Religious Iconography in Material Culture from Sagalassos", *The Archaeology of Late Antique 'Paganism'*, ed. L. Lavan- M. Mulryan, Late Antique Archaeology 7, Leiden, 575-607.

Unterman 1997

A. Unterman, "Amulets", *Dictionary of Jewish Lore and Legend*, London, 40-41.

Vikan 1984

G. Vikan, "Byzantine Art, Medicine and Magic in Early Byzantine Age", *Dumbarton Oaks Papers* 38, 77.

Vikan 1990

G. Vikan, " Art and Marriage in Early Byzantium ", *Dumbarton Oaks Papers* 44, 145-163.

Vikan-Mango 1991

G. Vikan - M. Mundell Mango, "Votives", *The Oxford Dictionary of Byzantium* III, 2186-87.

Walter 2000

C. Walter, "The Intaglio of Solomon in the Benaki Museum and the

Origins of the Iconography of Warrior Saints”, *Pictures as Language. How the Byzantines Exploited Them*, London, 400-401

Walter 2003

C. Walter, *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*, Cornwall.

Wamser 2004

L. Wamser, *Die Welt von Byzanz-Europas Östliches Erbe, Glanz, Krisen und Fortleben Einer Tausendjährigen Kultur*, München.

Wulf 1909

O. Wulff, *Alt Christliche und Mittelalterliche Byzantinische und Italienische Bildwerke*, Teil I: *Altchristliche Bildwerke*, Berlin.